

ЦЕНТР ПРАВ ЛЮДИНИ

«КАТІВНЯ У ШКОЛІ»:

аналіз свідчень утримуваних
у селі Біляївка Херсонської області

КИЇВ 2023

«Катівня у школі: аналіз свідчень утримуваних у селі Біляївка Херсонської області» / О. Синюк, Є. Сокурєнко; Центр прав людини ZMINA. — Київ, 2023. — 36 с.

Звіт «Катівня у школі: аналіз свідчень утримуваних у селі Біляївка Херсонської області» підготовлений Центром прав людини ZMINA в межах роботи організації з документування воєнних злочинів.

Метою цієї аналітики є детальне дослідження незаконного утримання цивільних людей в приміщенні Біляївського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа – дошкільний навчальний заклад (ясла-сад) I–III ступенів» під час окупації ЗС РФ села Біляївка Новоолександрівської територіальної громади Бериславського району Херсонської області. Зокрема, підстав та методів затримання, умов перебування в незаконному місці утримання, а також серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, вчинених щодо постраждалих, а саме катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарань, які у двох випадках призвели до смерті утримуваних.

Kingdom of the Netherlands

Створення цього дослідження повністю профінансоване Фондом прав людини Королівства Нідерландів. Зміст та думки, викладені в цьому звіті, є відповідальністю авторів та не обов'язково відповідають позиції Королівства Нідерландів.

Над звітом працювали:

Онісія Синюк, правова аналітикиня Центру прав людини ZMINA

Єлизавета Сокурєнко, координаторка напряду документування воєнних злочинів Центру прав людини ZMINA

Сергій Кочмарський, документатор Центру прав людини ZMINA

Євген Васильєв, координатор польових місій Центру прав людини ZMINA

Рецензування: Борис Петруньок, аналітик та дослідник Центру прав людини ZMINA

Наталія Охотнікова, радниця з прав людини Центру прав людини ZMINA

Фото на обкладинці: Малюнок на стіні у незаконному місці утримання, облаштованого представниками РФ у приміщенні школи в селі Біляївка Херсонської області / Автор фото: Сергій Кочмарський, Центр прав людини ZMINA.

Ця публікація містить натуралістичні описи інцидентів чи постраждалих, що можуть шокувати, вразити або схвилювати деяких читачів.

Центр прав людини ZMINA працює у сфері захисту свободи слова, свободи пересування, протидії дискримінації, попередження тортур і жорстокого поводження, боротьби з безкарністю, захисту правозахисників і громадських активістів на території України, включно з окупованим Кримом, а також захисту прав людей, які потерпіли внаслідок війни. Організація проводить інформаційні кампанії, освітні програми, працює над моніторингом і документуванням випадків порушень прав людини, готує дослідження, аналітику й домагається змін завдяки національній та міжнародній адвокації.

Детальніше про Центр прав людини ZMINA та його діяльність: zmina.ua, zmina.info

Контакти для зауважень і пропозицій: info@humanrights.org.ua

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Обставини незаконних затримань та транзитні місця незаконного тримання	6
2. Умови утримання в катівні, облаштованій представниками РФ в приміщенні загальноосвітньої школи під час окупації села Біляївка Херсонської області	11
3. Катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження і покарання	15
4. Випадки смерті утримуваних внаслідок перенесених катувань	20
5. Звільнення за умови знімання у пропагандистському відео та примусове переміщення в інші місця утримання	24
6. Наслідки для психічного та фізичного здоров'я	27
Висновки	29
Рекомендації	33

ВСТУП

24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала повномасштабне вторгнення в Україну і протягом березня окупувала значну частину Херсонської області, зокрема обласний центр – місто Херсон.

Після деокупації правобережної частини Херсонської області правоохоронці встановили 11 катівень та 13 місць несвободи¹, в яких представники РФ тримали та катували людей².

Одну з таких катівень виявили в приміщенні на другому поверсі Біляївського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа – дошкільний навчальний заклад (ясла-сад) I–III ступенів» в Біляївці Новоолександрівської територіальної громади Бериславського району Херсонської області.

Біляївку окупували на початку березня 2022 року (першими зайшли незаконні збройні формування так званих «Л/ДНР», підконтрольні Росії)³, а 3 квітня 2022 року – підрозділи збройних сил РФ. У перші дні окупації в селі зникло світло та мобільний зв'язок. Військові одразу заборонили жителям виїжджати та завозити гуманітарну допомогу до населеного пункту⁴, проводили обшуки у будинках місцевих мешканців: заходили з собаками, забирали телефони та перевіряли документи⁵.

До незаконного місця тримання у школі в Біляївці російські військові, а також підконтрольні Росії бойовики незаконних збройних формувань так званих «ЛНР» та «ДНР» привозили людей з навколишніх сіл.

Так, ZMINA відомо щонайменше про 20 людей, яких утримували в Біляївській катівні за період з 5 квітня до кінця вересня 2022 року: чотирьох мешканців самої Біляївки, трьох – з селища Любимівка, по двоє з сіл Шевченківка, Петрівка, Хрещенівка та Трудолюбівка, а також по одному з сіл Нововознесенське, Осокорівка, Михайлівка, Золота Балка та Миролюбівка.

1 «Іншим» не вдасться сховатися навіть на російських болотах / Офіційний сайт Офісу генерального прокурора України, 11.05.2023: <http://surl.li/iyllq>

2 У Херсоні прокурори продовжують фіксувати злочини РФ — встановлено місця катівень у чотирьох будівлях / Офіційний сайт Офісу генерального прокурора України, 21.11.2022: <http://surl.li/kmsjz>

3 Як жили люди у херсонському селі Біляївка протягом пів року окупації? / Перший міський телеканал. Кривий Ріг, 12.11.2022: <https://www.youtube.com/watch?v=xyTCHYn9fiQ>

4 Здавав ворожі позиції і відроджує село після деокупації Херсонщини / Експерт-К, 10.07.2023: <https://www.youtube.com/watch?v=0Qv5JcuNFUU>

5 «Ми пили сечу, бо непритомніли». Школа-катівня у Біляївці на Херсонщині / Громадське, 21.10.2022: <https://hromadske.ua/posts/mi-pili-sechu-bo-nepritomnili-shkola-kativnya-u-bilyayivci-na-hersonshini>

Метою цієї аналітики є детальне дослідження незаконного утримання цивільних людей в приміщенні школи в селі Біляївка. Зокрема, підстав та методів затримання, умов перебування в незаконному місці утримання, а також серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, вчинених щодо постраждалих, а саме катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарань, які у двох випадках призвели до смерті утримуваних. Окрема увага також приділена наслідкам такого незаконного утримання для фізичного та психічного здоров'я потерпілих і викладенню рекомендацій відповідальним органам щодо подальших кроків для притягнення винних до відповідальності.

Аналіз проведений на основі свідчень, зібраних методом глибинних інтерв'ю з постраждалими (12), родичами та свідками (5) під час польових місій Центру прав людини ZMINA. Троє потерпілих відмовились від інтерв'ювання, свідчення ще одного задокументовані з відкритих джерел за стандартами протоколу Берклі.

З одним із потерпілих, мешканцем Золотої Балки, ZMINA сконтактувати не вдалось.

Чотирьох з незаконно утримуваних вже немає в живих: двоє померли безпосередньо під час утримання, за свідченнями інших полонених, внаслідок катування представниками РФ. Ще двоє померли після звільнення: один скоїв самогубство, інший – літній чоловік – помер природною смертю, що в обох випадках могло стати наслідком перенесених катувань та жорстокого поводження.

1.

ОБСТАВИНИ НЕЗАКОННИХ ЗАТРИМАНЬ ТА ТРАНЗИТНІ МІСЦЯ УТРИМАННЯ

Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлені законом, що передбачає повідомлення про причини затримання, а також пред'явлене обвинувачення⁶. Аналіз обставин затримання опитаних ZMINA потерпілих, яких надалі утримували в катівні, облаштованій в приміщенні школи в селі Біляївка, дозволяє зробити висновок, що усіх їх затримали незаконно.

■ Вхід до школи, в приміщенні якої незаконно утримували цивільних мешканців / Фото: ZMINA

Самі затримання відбулися протягом березня–липня 2022 року. В жодному із зафіксованих випадків представники РФ не дотримувались встановленої законом процедури, затримання відбувалися без належних підстав.

“*Таке враження, що вони колекцію якусь збирали – привозили людей, привозили... Загалом всіх, кого тримали, тримали ні за що*”⁷.

6 Стаття 9 Пакту про громадянські і політичні права, стаття 5 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

7 Свідчення Сергія Уродлівченка, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Біляївка Бериславського району Херсонської області у листопаді 2022 року.

Відповідно до свідчень потерпілих, головною причиною, через яку їх затримували, були закиди у «коригуванні вогню» та співпраці зі Збройними силами України. Водночас лише в одному з випадків представники РФ під час затримання заявили постраждалому, що його підозрюють у цьому⁸. Іншим такі звинувачення висували вже безпосередньо під час допитів. Однак обґрунтування для такої підозри у всіх випадках було довільним.

Так, одного з потерпілих затримали після перевірки телефона через смс-повідомлення, яке здалось російським військовим підозрілим. Іншого чоловіка, його сусіда, що стояв поруч, також затримали, хоча в телефоні нічого не виявили⁹.

„ У сусіда нічого не було, а у мене в телефоні – есесеска від друга з Нововоронцовки: «По нас так стріляють, а у вас град іде». Через це нас і забрали. Вони зв'язались з кимось по рації, сказали, що тут двоє, в одного є підозріла смс, йому по рації відповіли: «Забирайте його і того, що поряд, також». Нас при цьому били. Казали: «Ви нацисти, кому здаєте координати? Де блокпости?»¹⁰.

В іншому випадку постраждалого забрали з дому нібито для проведення розмови, оскільки брат його дружини брав участь у війні в Афганістані, тому нібито має контакти з ЗСУ¹¹.

■ Наслідки бойових дій у селі Біляївка / Фото: Сергій Кочмарський, ZMINA

8 Свідчення Юрія Сорочинського, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Нововоронцовка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

9 Свідчення анонімізовані.

10 Свідчення анонімізовані.

11 Свідчення анонімізовані.

Одного з мешканців Біляївки, цивільного, затримали через знайдені під час обшуку його будинку подяки за проходження військового навчання¹². Двох інших жителів Біляївки затримали в одному випадку через донос сусідів – нібито ті бачили, як чоловік вилазить на дах свого будинку та телефонує звідти¹³ – та наявність у телефоні фотографій наслідків обстрілів у іншому¹⁴.

Ще в одному з випадків представники РФ заїхали на територію дослідного господарства «Піонер» у селі Любимівка, де працювали двоє постраждалих, і затримали обох «до встановлення особи» та «з'ясування обставин», оскільки в чоловіків не було при собі документів. Чоловіків привезли до місцевої птахоферми на околиці села, де розміщувалася військова техніка росіян, завели у закриті приміщення і повідомили, що залишать тут, оскільки вони вже «забагато бачили» [розташування російських військових і їхню техніку], і що «тут їм буде безпечніше перебувати»¹⁵.

На території птахоферми чоловіки перебували три тижні – з 11 березня по 4 квітня.

Спочатку їх тримали в одній кімнаті, вікна якої були затягнуті плівкою, оскільки скло повилітало, а згодом, після обстрілу птахоферми, перевели в іншу. Також тут утримували ще чотирьох незнайомих їм чоловіків, в одного з яких, за свідченнями потерпілих, було прострелене коліно. Як повідомив утримуваним один з російських військових, і що вони чули з розмов, надалі трьох з цих чоловіків перевезли до Нової Каховки Херсонської області.

Під час утримання на птахофермі щодо двох опитаних потерпілих зафіксовані погрози, а також погрози, поєднані з побиттям. В першому випадку – через армійське татуювання з групою крові. В другому випадку мешканцю Оскорівки під час допиту погрожували, що відріжуть вухо та прострелять коліно, якщо він відмовиться надати інформацію про «співпрацю з нацистами»¹⁶. Допит проводив, зокрема, російський військовий з позивним «Ельбрус»:

Щось приставляли до коліна, але із зав'язаними очима не бачив, що саме. Казали: «Прострелимо колінну чашечку, ти потім десять років не будеш ходити».

В ніч з 4 на 5 квітня після обстрілу розташування російських військових на птахофермі чотирьом утримуваним – трьом мешканцям Любимівки та меш-

12 Свідчення анонімізовані.

13 Свідчення Геннадія Шапора, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Біляївка Бериславського району Херсонської області у листопаді 2022 року.

14 «Як росіяни на Херсонщині утримували і катували цивільних мешканців»/Експерт-КР – експертне відео про Кривий Ріг, 22.05.2023: https://fb.watch/mBNyDcar_z/?mibextid=2Rb1fB

15 Свідчення Тараса Силютіна, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Любимівка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

16 Свідчення Андрія Кельо, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Нововоронцовка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

канцю Осокорівки – зав'язали очі та перевезли у Біляївку. Примусове переміщення супроводжував згаданий російський військовий з позивним «Ельбрус». Аргументували переміщення тим, що чоловіків «перевозять у безпечніше місце»¹⁷.

Ще двох постраждалих, братів з села Трудолюбівка, затримали через блокування телефону одного з них та наявність петличного мікрофона, який представники РФ вважали засобом прослуховування СБУ. Телефон автоматично заблокувався через встановлений додаток «Антикрадій», пароль ввести було неможливо через відсутність інтернету¹⁸, а петличний мікрофон затриманий використовував для знімання відео про сільське господарство та тваринництво.

Причиною, через яку додому до братів прийшли військові, за словами останніх, стало те, що в будинку нібито горіло світло. Крім того, до братів приходили місцеві мешканці, щоб зарядити мобільні телефони від генератора.

В іншому випадку постраждалий, як йому повідомили представники РФ, занадто часто «потрапляв їм на очі»: він з кількома іншими місцевими мешканцями привозив в село гуманітарну допомогу, а також опікувався літньою родичкою, яка мешкала в іншій частині села, тому часто проходив повз блокпости військових¹⁹. За схожою причиною затримали згаданого раніше мешканця Осокорівки. Він також займався ввезенням гуманітарної допомоги і перетинав блокпост в бік селища Нововоронцовка – адміністративного центру однойменної громади, що на той момент перебувало у «сірій зоні».

🗣️ *Причина затримання – це вони мені вже розповідали під час допиту, мовляв, я там проїхав, а потім на їхній блокпост «прилетіло»²⁰.*

Усім постраждалим під час затримання на очі надягали шапку або тканину і перемотували скотчем, у більшості випадків зв'язували руки.

У семи випадках незаконні затримання супроводжували фізичне насильство та погрози. Так, одному з постраждалих погрожували прострелити ноги, бо він «бадьоро йшов»²¹.

В іншому випадку братів вивели з дому на територію сільського дитячого садочка, зайнятого військовими РФ. Тут їх збили з ніг, зв'язали і почали бити по голові, в грудну клітину. Далі допитували орієнтовно годину, при цьому знову

17 Свідчення Сергія Уродлівченка, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Біляївка Бериславського району Херсонської області у листопаді 2022 року.

18 Свідчення Владислава Кошура, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Трудолюбівка Бериславського району Херсонської області у липні 2023 року.

19 Свідчення Дато Двалішвілі, задокументовані Центром прав людини ZMINA у селі Нововознесенське Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

20 Свідчення Андрія Кельо, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Нововоронцовка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

21 Свідчення Андрія Кельо, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Нововоронцовка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

ж застосовували побиття. Крім того, постраждалим стріляли біля голови, імітували страту. Росіяни спочатку вивели одного з братів на вулицю, а другому погрожували тим, що розстріляють брата. Першого при цьому поклали обличчям на землю та приставили до потилиці зброю, а також погрожували облити бензином та спалити²². Після допиту, до перевезення постраждалих в катівню в Біляївці, їх змусили лягти у приміщенні дитячого садочка на підлогу, підібгати ноги, накрили шафою і так залишили до ранку²³.

Двох постраждалих з Петрівки під час затримання били руками та ногами по різних частинах тіла. Крім того, першому приставляли до вуха ніж та погрожували відрізати. Коли чоловіків привезли до місця утримання, їх викинули зв'язаних з машини на землю, знову побили ногами. Поки конвоювали до одного з кабінетів школи у Біляївці, в якому проводили допит, постійно збивали з ніг. У кабінеті їх знову збили з ніг та ще раз жорстоко побили²⁴.

Іншого постраждалого, мешканця Шевченківки, всю дорогу від одного населеного пункту до іншого бив російський військовий²⁵. Перед тим, як вивезти його та іншого мешканця села до пункту незаконного утримання в Біляївці, їх привезли в сусідню Хрещенівку, де разом з двома місцевими протримали добу у приміщенні школи, в якій також розміщувались військові РФ²⁶. Тут затриманих продовжували бити.

Загалом характерні причини незаконних затримань можна умовно класифікувати відповідно до рівня суб'єктивно сприйнятої «загрози», яку потерпілі нібито могли становити для окупаційних сил.

Так, будь-які, довільно визначені солдатами РФ «підтвердження» причетності цивільних до сприяння українським військовим, погіршували становище затриманих. Низку людей затримали або через інформацію про досвід проходження військової служби чи навчань, або родинні зв'язки з чинними українськими військовими. Це також підвищувало ризики застосування до них насильства.

Викладені вище обставини дозволяють зробити висновок про свавільний характер та незаконність таких затримань, враховуючи, що вони здійснювалися без легальної для такого затримання підстави та без дотримання належної

22 Свідчення Владислава Кошура, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Трудолюбівка Бериславського району Херсонської області у липні 2023 року.

23 Свідчення Владислава Кошура, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Трудолюбівка Бериславського району Херсонської області у липні 2023 року.

24 Свідчення анонімізовані.

25 Свідчення Юрія Пилипенка, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Шевченківка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року

26 Свідчення Юрія Пилипенка, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Шевченківка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року, та Юрія Сорочинського, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Нововоронцовка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

процедури. Крім того, під час таких затримань представники РФ залякували та били постраждалих.

Погрози та побиття застосовували до затриманих з різних населених пунктів, отже, такі дії вчиняли різні представники одного підрозділу та/або представники різних підрозділів ЗС РФ. Повторюваність таких порушень – незаконних затримань цивільних, а також порушень, які їх супроводжували, вказують на їхню систематичність.

2.

УМОВИ В МІСЦІ НЕЗАКОННОГО УТРИМАННЯ В БІЛЯЇВЦІ

Четверо чоловіків, троє незаконно затриманих мешканців Любимівки та один мешканець Осокорівки, стали першими утримуваними в катівні в Біляївці. Після того, як в ніч з 4 на 5 квітня 2022 року їх перевезли в Біляївку, на допит чоловіків не виводили, водночас заборонили знімати пов'язки з очей до ранку.

Катівня в Біляївці була облаштована в технічному приміщенні на другому поверсі школи, непристосованому для утримання там людей. В освітньому закладі розташовувався штаб російських військових.

Орієнтовний розмір приміщення становив 6 на 3 метри, тут не було вікон, освітлення та туалету. В кімнаті було холодно – потерпілі здирали зі стін шматки шпалер, щоб ними заткнути щілини у стінах. Влітку, за словами утримуваних, було неймовірно спекотно, повітря в приміщення не надходило. Майже всю кімнату займали триповерхові нари зі збитих дощок, всього їх було 9. Коли утримуваних в кімнаті стало більше, частина з них спала на підлозі²⁷.

Ми рахували дні – птахи співали кожен ранок. Темрява абсолютна, нічого не видно. Я сидів під дверима – там була щілина, єдине світло, що потрапляло, та трохи свіжого повітря – сидів дихав²⁸.

У середньому в кімнаті за весь період незаконного позбавлення волі одночасно перебували від 8 до 13 людей. Утримувані при цьому не знали, в якому населеному пункті вони перебувають – російські військові при затриманні їм не повідомляли. Ба більше, обмежували можливість орієнтуватися у просторі, зав'язуючи очі. Дізнатися про те, що їх утримують саме в Біляївці, постраждалим

27 Свідчення Тараса Силютіна, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Любимівка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

28 Свідчення анонімізовані.

вдалося лише тоді, коли в незаконне місце утримання помістили першого місцевого мешканця.

■ Приміщення, в якому незаконно утримували цивільних мешканців / Фото: Сергій Кочмарський, ZMINA

За свідченнями утримуваних, їх майже не годували. З їжі давали рідку юшку, яку вони мушили пити з обрізаної пластикової пляшки²⁹, або ж тушонку в банках, інколи хліб.

„Спочатку місяць ми толком нічого не їли. Було так, що раз на чотири-п'ять днів заносили 5-літрову баклажку, навіпіл розрізану. Наливали туди якусь юшку. І це на 11 людей. По ковтку-два ми робили³⁰.”

Критичною була ситуація з питною водою – раз на 1-2 дні утримуваним давали п'ятилітрову пляшку на всіх³¹.

„Деякі хлопці навіть пробували пити власну сечу. Це жахіття. Без їжі можна, а от без води – взагалі неможливо.³²”

29 Свідчення Тараса Силютіна, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Любимівка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

30 Свідчення Дато Двалішвілі, задокументовані Центром прав людини ZMINA у селі Нововознесенське Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

31 Свідчення Юрія Пилипенка, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Шевченківка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

32 Свідчення анонімізовані.

Опитані, які на той час перебували в катівні, зазначили, що єдиний раз, коли вони змогли більш-менш нормально поїсти, припав на Великдень (24 квітня). Надалі харчування залишалось неналежним протягом всього періоду утримання. Якість їжі та можливість доступу до питної води також не змінилися.

Неналежними в незаконному місці утримання були і умови гігієни. Оскільки приміщення не було пристосоване для утримання в ньому людей, в кімнаті не було ні туалету, ні рукомийника. Туалет утримуваним довелося облаштувати самостійно – природні потреби справляли у пляшки прямо у кімнаті, без будь-якої приватності. Ймовірно, в кімнаті колись був рукомийник, оскільки в підлозі залишився каналізаційний стік.

За весь час затриманих жодного разу не виводили в душ. Незадовго до звільнення частини чоловіків в камеру занесли відра з водою та наказали їм прибрати в приміщенні та помитися самим:

„Десь 10 червня занесли нам два відра з водою, хлорку, сказали прибрати. Потім дали мило, себе помити сказали. Ніби помився, витерся футболкою, а воно знову [брудне]. Кинули цю справу³³.”

Медичне забезпечення було також відсутнє – лікар в незаконному місці тримання не надавав утримуваним необхідної допомоги. Водночас низка потерпілих мала хронічні захворювання, зокрема гастрит, захворювання щитоподібної залози, гіпертонічні хвороби тощо. Стан здоров'я утримуваних погіршувався під час та після перебування в Біляївці. Двоє постраждалих після побиття мали зламані ребра та могли лише перемотати їх термобілизною, яка залишилася в інших утримуваних³⁴.

Під час утримання чотирьох потерпілих на птахофермі в Любимівці росіяни дозволяли рідним місцевих мешканців передавати їм необхідні ліки. Однак після переведення в Біляївку такої можливості не було³⁵. Частину ліків потерпілим вдалось перевезти з собою з місця незаконного утримання в Любимівці. Утім, їх очевидно не було достатньо для надання належної медичної допомоги.

„Вони до нас не заходили взагалі. Якщо комусь погано, то ми стукали, треба було російською з ними говорити, вони до начальника мали звернутись – він теж був у школі, але по два-три дні могли його чекати³⁶.”

Дехто з утримуваних після побиття не міг пересуватися самостійно, а також їсти від одного до кількох днів. Усі опитані свідчать про суттєву втрату сил,

33 Свідчення анонімізовані.

34 Свідчення анонімізовані.

35 Свідчення Тараса Силютіна, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Любимівка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

36 Свідчення Тараса Силютіна, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Любимівка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

частина повідомила про втрату свідомості через голод. Переважно утримувані лежали задля економії енергії.

Потерпілі також наголошують на принизливому ставленні до них протягом всього періоду утримання. Зокрема, наглядачі, які за свідченнями утримуваних були бойовиками незаконних збройних формувань так званих «Л/ДНР», систематично називали їх свинями та «зеками» (зек – ув'язнений на тюремному жаргоні).

В одному з випадків росіяни одразу після того, як привели затриманих в кімнату, наказали іншим не розв'язувати їм руки та ноги і «з цими свинями не розмовляти»³⁷. Іншого разу при розмові зі співслужбовцем один з наглядачів заявив: «Зараз іду годувати свиней»³⁸. Постраждалі також чули в розмовах між представниками РФ фрази на кшталт: «Давай насцимо їм» [в їжу]³⁹.

„ [Ставилися] як до скота. Просто, як до скота. Їм було наплювати, живі ми там, мертві. Їм просто було наплювати. Ні в туалет не сходити, ні на вулицю. Нічого такого не було, сиділи в кімнаті постійно⁴⁰.

■ Напис «Тут зеки. Не стріляти» поряд із приміщенням, в якому незаконно утримували цивільних мешканців / Фото: ZMINA

37 Свідчення анонімізовані.

38 Свідчення Дато Двалішвілі, задокументовані Центром прав людини ZMINA у селі Нововознесенське Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

39 Свідчення анонімізовані.

40 Свідчення Дато Двалішвілі, задокументовані Центром прав людини ZMINA у селі Нововознесенське Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

Крім того, постраждалі відмічають агресивну реакцію на спілкування українською мовою, а також сумішшю української та російської мов (суржиком) – утримуваних змушували звертатися до наглядачів російською⁴¹.

За свідченнями, одному з утриманих було складно спілкуватися російською. Відповідно, чоловік стикався з постійною агресією на свою адресу в ті моменти, коли намагався говорити з військовими РФ українською мовою чи суржиком. Під час документування випадків тортур цивільного населення на раніше окупованій частині Харківської області ZMINA вже фіксувала випадки жорстокого поводження (удари електрошокером), мотивовані вживанням української мови під час допитів. Такі випадки є ознакою нетерпимості за національною ознакою, що також описують причини неналежного ставлення до затриманих цивільних.

3.

КАТУВАННЯ ТА ІНШІ ЖОРСТОКІ, НЕЛЮДСЬКІ АБО ТАКІ, ЩО ПРИНИЖУЮТЬ ГІДНІСТЬ, ВИДИ ПОВОДЖЕННЯ І ПОКАРАННЯ

Психологічне насильство

Психологічне насильство застосовували щодо усіх утримуваних у школі в Біляївці. Зокрема, під час допитів. Головною метою, а також метою застосування катувань та інших жорстоких видів поводження було отримати інформацію та відомості про учасників АТО, територіальної оборони, людей, які допомагають ЗСУ, позиції українських військових, зокрема, про розташування блокпостів, зброї та техніки.

Під час допитів затриманим погрожували та психологічно тиснули. Зокрема, залякували пропагандистськими твердженнями. На кшталт того, що «[Після деокупації] у вашому селі нацики вашим людям, вашим батькам горло перерізатимуть. Вже все, ви батьків не побачите»⁴².

Залякували також погіршенням ситуації, зокрема казали:

Якщо ви не скажете [потрібної інформації], ми вас перевеземо в інше місце. Ми ще з вами м'яко [поводимось], там буде жорсткіше⁴³.

41 Свідчення Тараса Силютіна, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Любимівка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

42 Свідчення Владислава Кошура, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Трудолюбівка Бериславського району Херсонської області у липні 2023 року.

43 Свідчення Владислава Кошура, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Трудолюбівка Бериславського району Херсонської області у липні 2023 року.

Погрози застосовували і поза допитами, щоб утримувані не допомагали один одному. Так, в одному з випадків, коли в кімнату буквально закинули ще одного затриманого, чоловікам в кімнаті заборонили його розв'язувати чи спілкуватися, погрожуючи розстрілом та тим, що у разі допомоги відріжуть їм кінцівки⁴⁴.

Представники РФ, зокрема, під час допитів, що супроводжувалися побиттями, використовували особисті зв'язки між утримуваними для додаткового психологічного тиску та завдання страждань. В одному з випадків військовий РФ пропонував товаришам вибрати один одному коліно, яке він прострелить, при цьому пересмикував затвор⁴⁵.

В іншому випадку наглядач після того як змусив двох братів роздягнутися, заявив:

„Я зараз зріжу вам оті м'язи і згодую один одному“⁴⁶.

■ Один з коридорів школи, в якому відбувались побиття утримуваних цивільних / Фото: ZMINA

44 Свідчення Дато Двалішвілі про іншого утримуваного, Олега Ковалика, задокументовані Центром прав людини ZMINA у селі Нововознесенське Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

45 Свідчення анонімізовані.

46 Свідчення Владислава Кошура, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Трудолюбівка Бериславського району Херсонської області у липні 2023 року.

Російські військові, користуючись тим, що не забезпечували для утримуваних належного харчування, також психологічно тиснули на постраждалих, пропонуючи їжу в обмін на інформацію та співпрацю⁴⁷ або ставлячи надання інформації як умову отримання харчування:

«Є інформація – буде вода, буде їжа»⁴⁸.

В незаконному місці утримання в Біляївці також зафіксовано два випадки **імітації страти**. Одного з ув'язнених під час допиту вивели на вулицю і представили автомат до голови. Чоловіку наказали не кричати і двічі вистрілили над головою. Іншому утримуваному, якого допитували в цей же час, повідомили, що його сусіда вбили, і якщо він не хоче теж померти, то мусить «все розповісти»⁴⁹.

В другому випадку постраждалого вивели надвір, сказали, що ведуть «на розстріл» і вистрілили вгору, після чого повернули до камери⁵⁰. Інший утриманий, при цьому був переконаний, що його знайомого розстріляли – він чув, як його вивели зі словами: «Цього розстріляти», а згодом постріли і звук падіння⁵¹.

Випадки катувань, жорстокого та нелюдського поводження

Згідно із зафіксованими свідченнями, 12 людей зазнали фізичного катування під час утримання в приміщенні школи у Біляївці.

Шестеро постраждалих згадують про ключову роль представника РФ з позивним «Шаман» у проведенні допитів, поєднаних з катуванням утримуваних.

«Часто був цей з позивним «Шаман», так на нього всі казали, і був один «Ельбрус». Вони часто, бувало, заходили. «Шаман» як приходив, страждали всі. Йому не подобається якась відповідь – він б'є. Йому не подобається, як на нього глянули – він б'є»⁵².

47 Свідчення анонімізовані.

48 Свідчення Дато Двалішвілі, задокументовані Центром прав людини ZMINA у селі Нововознесенське Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

49 Свідчення Валерія Дронова, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Хрещенівка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

50 Свідчення Юрія Сорочинського, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Нововоронцовка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

51 Свідчення Юрія Пилипенка, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Шевченківка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

52 Свідчення Дато Двалішвілі, задокументовані Центром прав людини ZMINA у селі Нововознесенське Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

Так звані «професійні побиття» також були найбільш поширеним засобом катування під час допитів та поза ними з метою здобуття інформації, залякування як самих постраждалих, так і свідків серед інших утримуваних. Зокрема, в одному з випадків вже побитого постраждалого били прикладом по спині в присутності інших утримуваних.⁵³

Били як руками й ногами, так і з допомогою зброї (прикладом), киянки (дерев'яного молотка, що використовується для столярних робіт). Після побоїв у частини утримуваних в сечі з'являлася кров.

Били по нирках і прикладом, і ногами. В одному з цих випадків постраждалий повідомив, що має захворювання нирок (пієлонефрит), на що «Шаман» заявив, що може залежно від удару «на 13–14 сантиметрів опустити нирку»⁵⁴.

Використання наявних проблем зі здоров'ям для завдання більших страждань було зафіксовано в ще одному випадку побиття. Так, постраждалий повідомив російським військовим, що має перелом хребта. На що йому сказали показати, де саме, і коліном в наколіннику сильно вдарили по цьому місцю⁵⁵.

Били також по голові – в одному з випадків утримуваного били по голові так сильно, що в нього, як описує інший потерпілий, був такий набряк, наче друга голова виросла⁵⁶.

Зі слів ще одного постраждалого, під час побиття йому зламали ребра та коліно, після чого він близько місяця не міг вільно рухатися та перевертатися і був змушений ходити в туалет з допомогою інших утримуваних.

Схожі ушкодження внаслідок побиття мав інший постраждалий. За його відчуттями, в нього були тріщини у двох ребрах, через що було місяць важко дихати, тріснув нижній зубний протез, а від удару в стегно деякий час чоловік не міг ходити⁵⁷.

53 Свідчення Андрія Кельо щодо іншого утримуваного, Владислава Кошура, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Нововоронцовка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

54 Свідчення Валерія Дронова, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Хрещенівка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

55 Свідчення Владислава Кошура, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Трудолюбівка Бериславського району Херсонської області у липні 2023 року.

56 Свідчення Андрія Кельо щодо іншого утримуваного, Дмитра Журавльова, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Нововоронцовка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

57 Свідчення Геннадія Шапора, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Біляївка Бериславського району Херсонської області у листопаді 2022 року.

■ Геннадій Шапор, незаконно утримуваний мешканець села Біляївка /
Фото: Сергій Кочмарський, ZMINA

Як і в інших місцях незаконного утримання⁵⁸, в Біляївці до постраждалих застосовували катування електричним струмом, зокрема, було зафіксовано два таких випадки. В обох росіяни застосовували сексуалізоване катування, під'єднували струм до геніталій⁵⁹.

Сексуалізоване насильство зафіксоване ще в трьох випадках. Одному постраждалому одразу після затримання в коридорі школи, за його словами, притискали плоскогобцями пальці рук та геніталії⁶⁰. Щонайменше двоє постраждалих заявили, що під час допиту їм погрожували кастрацією⁶¹.

У незаконному місці утримання в Біляївці до ув'язнених також застосовували ін'єкції, зокрема, зі свідчень було зафіксовано введення невідомих речовин двом утримуваним. У першому випадку, за описом потерпілого, рідина була коричневого кольору, набрана при ньому з ампули. За словами представника РФ, вони вкололи йому «кислоту». Після введення постраждалий відчув як в нього темніє перед очима, йому стало важко рухатися та говорити. Зрештою він втратив свідомість, за його спостереженнями, ненадовго, тому що опритомнів, коли його тягли до кімнати утримання⁶².

58 Катування та жорстоке поводження з цивільним населенням на українських територіях, які перебували під російською окупацією (на прикладі Київської, Харківської та Херсонської областей): аналітичний звіт / Б. Петруньок, О. Гнатюк, Т. Печончик; Центр прав людини ZMINA. — Київ, 2023. — 64 с.: <http://surl.li/ijhbc>; «Жіночі камери» херсонської катівні: аналітичний звіт за свідченнями утримуваних / О. Синюк, Є. Сокурєнко, Н. Охотнікова; Центр прав людини ZMINA. — Київ, 2023. — 36 с.: <http://surl.li/kmsly>

59 Свідчення анонімізоване.

60 Свідчення анонімізоване.

61 Свідчення анонімізовані.

62 Свідчення Дато Двалішвілі, задокументовані Центром прав людини ZMINA у селі Нововознесенське Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

■ Малюнок на стіні приміщення, в якому незаконно утримували цивільних мешканців / Фото: Сергій Кочмарський, ZMINA

4.

ВИПАДКИ СМЕРТІ УТРИМУВАНИХ ВНАСЛІДОК ПЕРЕНЕСЕНИХ КАТУВАНЬ

Як вони говорили: «Ми вас вбивати не хочемо, ми хочемо, щоб ви самі здохли»⁶³.

Зі свідчень потерпілих, під час утримання вони стали свідками смерті двох чоловіків, Олега Ковалика та Дмитра Журавльова.

Олег Ковалик, учасник громадської територіальної оборони, фермер з села Миродлюбівка, зник безвісти 9 квітня 2022 року. Перед цим він перебував на території одного з сільських господарств⁶⁴.

⁶³ Свідчення Владислава Кошура, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Трудолюбівка Бериславського району Херсонської області у липні 2023 року.

⁶⁴ Свідчення Степана Ковалика, батька утримуваного Олега Ковалика, задокументовані Центром прав людини ZMINA в місті Кривий Ріг Дніпропетровської області у червні 2023 року.

„Як мені розповідав потім сторож [чоловік загинув, підірвавшись на міні] цього [зернового] току, росіяни натрапили там на Олега з біноклем, знайшли патрони. Руки Олегу завели за спину і кудись його повели.

В ніч з 9 на 10 квітня, за свідченнями утримуваних, чоловіка буквально закинули до катівні у Біляївці. Перед цим впродовж декількох годин вони чули його крики⁶⁵.

У чоловіка були зв'язані за спиною руки, а на очі натягнута шапка, обмотана скотчем. Він був побитий. Спортивні штани постраждалого в районі паху були розрізані, ймовірно, його катували, під'єднували струм до геніталій⁶⁶. Російські військові заборонили утримуваним говорити з чоловіком і розв'язувати його. Один із потерпілих, також фермер, впізнав його, зняв з нього шапку та намагався розв'язати руки.

Чоловік сказав, що в нього пече під носом [можливо, що до носа також підключали клєми та пропускали струм; для подібних тортур також могли застосовувати порошковий вогнегасник, що загрожувало життю через хімічний склад засобів, які використовуються для пожежогасіння] і важко дихати.

Після цього впродовж 30 хвилин потерпілий помер.

„Почали ми в двері стукати: «Останньому погано». А нам відповіли: «Якщо він до ранку не здохне, то прийде лікар». Ковалик затих. Він помер. Постукали і сказали їм це. А вони нам: «Ну що зробиш»⁶⁷.

Вранці в незаконне місце утримання прийшов військовий лікар і військова поліція, згідно з написами на формі, і забрали тіло⁶⁸.

10 квітня батьку чоловіка (Степану Ковалику) повідомили про його смерть:

„Потім мені дозволили зняти мішок з [моєї] голови. І тоді мені один [російський військовий] каже: «Запам'ятай, твого сина задавив Журавльов. Українець задавив українця»⁶⁹.

Степана Ковалика також (протягом кількох годин) незаконно утримували, чоловік зазнав жорстокого поводження. Підрозділи РФ, ймовірно, мали відомості про сприяння Олега Ковалика українським військовим, що однозначно позначилося на жорстокості катувань, застосованих до нього.

65 Свідчення анонімізовані.

66 Свідчення Владислава Кошура щодо іншого утримуваного, Олега Ковалика, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Трудолюбівка Бериславського району Херсонської області у липні 2023 року.

67 Свідчення анонімізовані.

68 Свідчення анонімізовані.

69 Свідчення Степана Ковалика, батька утримуваного Олега Ковалика, задокументовані Центром прав людини ZMINA в місті Кривий Ріг Дніпропетровської області у червні 2023 року.

Російські військові звинуватили у вбивстві Олега Ковалика іншого утриманого, Дмитра Журавльова, заявивши, що це він задушив його.

„І тоді вже заходить цей майор [військовий з позивним «Восток»]. Такий в нього переляканий погляд. Він розвертається, двері закриває. Я думаю, все [нас усіх вб'ють]... Дивився нам в очі, щоб ми підтвердили, що це він його задушив. І ми кивнули. Вони сперли все, весь цей злочин на Журавльова⁷⁰.

Зі свідчень утримуваних, Дмитра Журавльова з Біляївки помістили до катівні 7 квітня 2022 року. Цього ж дня він перестав виходити на зв'язок з родиною⁷¹, двоє свідків повідомили⁷², що бачили, як цього дня до подвір'я будинку, де проживав і на той момент перебував Дмитро Журавльов, попід стіною рухались п'ятеро озброєних російських військових. Вони приїхали на танку, який залишили на перехресті неподалік, пізніше сусіди знайшли тут шапку та один капець загиблого.

Як повідомила родичка чоловіка, військові могли вважати його коригувальником вогню⁷³:

„Розмови були, що він їздив селом з сусідом та фотографував наслідки прильотів. Я про це нічого не знаю. У нього [російські військові] нібито вимагали, щоб він телефон показав, але він не давав свій пароль.

Утримуваним здалося, що Журавльов перебуває у стані сплутаної свідомості⁷⁴. У постраждалого були зв'язані позаду руки, іншим заборонили його розв'язувати та сказали, що він нібито наркозалежний. При цьому серед утримуваних був мешканець Біляївки, який особисто знав Дмитра Журавльова, і заперечував це. Він однак зазначив, що чоловік має особливості мовлення.

Коли військові закинули Дмитра Журавльова в кімнату, один з них заявив:

„Якщо ви хочете, ми і вам вколемо, з вами таке ж буде⁷⁵.

Постраждалий встиг розповісти іншим, що під час допитів йому вводили невідому речовину. Іншим було важко розібрати, що він говорить, мова була

70 Свідчення Владислава Кошура щодо інших утримуваних, Олега Ковалика та Дмитра Журавльова, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Трудолюбівка Бериславського району Херсонської області у липні 2023 року.

71 Анонімізовані свідчення родички Дмитра Журавльова, записані дистанційно у червні 2023 року.

72 Свідчення анонімізовані.

73 Анонімізовані свідчення родички Дмитра Журавльова, записані дистанційно у червні 2023 року.

74 Свідчення Андрія Кельо щодо іншого утриманого, Дмитра Журавльова, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Нововоронцовка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

75 Свідчення Тараса Силютіна щодо іншого утриманого, Дмитра Журавльова, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Любимівка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

плутана. Фізичні наслідки для чоловіка опитувані описують як вкрай тяжкі: він майже не спав, постійно рухався, розірвав на собі одяг, в нього почалось нетримання сечі. Коли інші утримувані намагалися вкласти чоловіка на нари, щоб той відпочив, він падав на підлогу і починав повзати по кімнаті. Його постійно мучила спрага – він стукав у двері, просив води. Декілька потерпілих згадують епізод, коли російські військові відчинили двері, вдарили чоловіка, а потім вилили йому на голову 1,5 літра води з пляшки.

Ментальний стан чоловіка також постійно погіршувався. За декілька днів утримання його забрали з катівні та згодом привезли назад (згідно зі свідченнями, його не було від трьох⁷⁶ до п'яти днів⁷⁷). Після повернення він був «чистий та поголений, із перебинтованою головою, у новому одязі». Водночас чоловік повідомив утримуваним, що йому знову робили невідому ін'єкцію. За лічений час йому стрімко погіршало і він повернувся до описаного вище стану.

„На ньому був сам скелет і шкіра, всохся. Він постійно сох, коли відкривали двері й заходило світло, було видно, що у нього шлунок, мов до хребта прилип, через живіт можна було роздивитися кістки хребта⁷⁸».

У період до 3 травня Дмитро Журавльов помер.

„Перед цим ми казали їм [представникам РФ], що йому дуже погано, а вони: «Ну а що ми зробимо». Коли він помер, сказали, що лікар зайде, подивиться. Добу він пролежав з нами. Вони гидунали його навіть руками брати. Потім один засукав рукав і витягнув його за ногу⁷⁹».

Тіла обох постраждалих, які перебували у незаконному місці утримання в Біляївці і померли від катувань військовими, росіяни вивезли в невідомому напрямку. Обидва чоловіки перебувають в статусі зниклих безвісти. Тіла або будь-яку інформацію щодо їх можливого місцезнаходження шукають рідні.

Завдавання сильних фізичних страждань через побиття, застосування струму, а також невідомих ін'єкцій, які спричинили помутніння свідомості та фізичні наслідки, в сукупності з умовами утримання, свідомим ненаданням медичної допомоги, можуть становити факт катування.

76 Свідчення Тараса Силютіна щодо іншого утримуваного, Дмитра Журавльова, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Любимівка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

77 Свідчення Андрія Кельо щодо іншого утримуваного, Дмитра Журавльова, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Нововоронцовка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

78 Свідчення Андрія Кельо щодо іншого утримуваного, Дмитра Журавльова, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Нововоронцовка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

79 Свідчення анонімізовані.

Крім того, смерть внаслідок таких фізичних страждань і ненадання допомоги може становити умисне вбивство⁸⁰. Зокрема, вбивство за практикою міжнародних трибуналів визначається як смерть жертви в результаті дії чи бездіяльності обвинуваченого, вчинених з наміром вбити або ж з наміром завдати тяжких тілесних ушкоджень, щодо яких обвинувачений повинен був з розумних міркувань знати, що вони можуть призвести до смерті⁸¹. В одній зі справ Судова палата встановила, що утримані були умисно вбиті через бездіяльність, яке, вірогідно, призвело до смерті внаслідок умов їхнього утримання⁸².

До того ж, відповідно до практики Європейського суду з прав людини, страждання родин, які знають про те, що їхніх близьких стратили або ті померли після перенесених катувань, однак їх тіла так і не повернули родинам для проведення належного та гідного поховання, та той факт, що родини не знають про місцезнаходження тіл, а у випадку їх захоронення представниками РФ, не знають про це і не мають доступу до могил, можуть бути визнані нелюдським поведінням, а також порушенням права на повагу до приватного та сімейного життя, а також до людської гідності⁸³.

5. ЗВІЛЬНЕННЯ ЗА УМОВИ ЗНІМАННЯ У ПРОПАГАНДИСТСЬКОМУ ВІДЕО ТА ПРИМУСОВЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ В ІНШІ МІСЦЯ УТРИМАННЯ

Тривалість утримання потерпілих в приміщенні школи села Біляївка становила від одного до п'яти місяців. Двох постраждалих, братів з Трудолюбівки, після орієнтовно 10 днів утримання в Біляївці примусово перемістили у незаконне місце утримання в селі Новоберислав, а згодом – в ізолятор тимчасового тримання в місті Нова Каховка Херсонської області. В обох місцях до них також застосовували психологічні знущання, катування та жорстоке поведіння.

Першими 12 червня з катівні у Біляївці звільнили вісім людей, серед яких мешканці Любимівки, Біляївки та Петрівки.

Ми сиділи, тоді чуємо кроки. Чуємо: «Ми виїжджаємо, а їх всіх розстріляти». Ми подумали, що нас точно вб'ють. За кілька хвилин відкрились две-

80 Римський статут, стаття 8 (2) (a) (i).

81 Kvočka Trial Judgment, 2 November 2001, para. 132.

82 ICTR, Kaing Trial Judgment, 26 July 2010, para. 437.

83 Musayev and Others v. Russia, 27 July 2007 p., § 169, Sabanchiyeva and others v. Russia, 6 June 2013, § 135-147.

рі, і нам сказали, що зараз будуть прізвища зачитувати, щоб ми по одному виходили⁸⁴.

Ув'язненим зав'язали очі та руки⁸⁵, і посадили в кузов військового «Ура-лу». Частина чоловіків висадили неподалік їхніх власних населених пунктів, іншим довелось пішки повертатися до своїх сіл.

Те, що інші утримувані перебували у невідомості щодо своєї подальшої долі, додавало їм додаткових страждань:

„Якщо чесно, ми були в шоці, коли нас не назвали [у переліку тих, кого випустили першими], Андрій підійшов до дверей запитати, коли нас відпустять. Двері просто перед носом у нього зачинили. Ми були просто в шоці⁸⁶.

Трьох наступних утримуваних відпустили 3 серпня, ще двох (зокрема чоловіка з Золотої Балки, з яким організації ZMINA не вдалось сконтактувати) – 23 вересня, трьох останніх – 26 вересня. Їх також вивозили із зав'язаними очима та руками. Частина чоловіків не могла певний час повернутися до своїх населених пунктів через бойові дії.

■ Один зі шкільних кабінетів / Фото: ZMINA

84 Свідчення Тараса Силютіна, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Любимівка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

85 Свідчення Тараса Силютіна, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Любимівка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

86 Свідчення Дато Двалішвілі, задокументовані Центром прав людини ZMINA у селі Нововознесенське Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

Перед тим, як відпустити утримуваних, представники РФ також змусили їх знятись у пропагандистському відео. Зокрема, про запис такого відео повідомили семеро утримуваних.

„ У вас є вибір, ось це прочитати і додому – або...⁸⁷

Для запису відео постраждалих виводили в кімнату, де проводили допити. Там перебували військові, один з яких тримав камеру для запису, інший – папірець, з якого потрібно було читати текст для відео, а третій скеровував на людину зброю.

Перед записом відео постраждалих залякували. Російські військові говорили, що утримуваним «в іншому разі сидіти 11 років», «якщо не хочеш в тюрму або щоб тебе розстріляли, просто треба прочитати з папірця, і ми тебе відпускаємо»⁸⁸ та погрожували прямо, «або ти текст нам зачитуєш на камеру, або “в яму”».⁸⁹

Зміст тексту переважно повторювався.

„ Давали аркуш, на якому було написано: «Мені набридла влада Зеленського, наркомана, клоуна, і його прихвостнів. Я – такий-то, буду всіяко співпрацювати з російськими військами»⁹⁰.

Також постраждалих змушували говорити, що в незаконному місці утримання до них добре ставилися: не били, годували, давали воду, надавали медичну допомогу. Двоє утримуваних зазначили, що їх змусили на камеру сказати, що вони були коригувальниками вогню⁹¹.

Після запису відео також погрожували розстрілом, якщо постраждалий розповідатимуть про запис іншим утримуваним⁹², та тим, що оприлюднять відео, якщо постраждалий «підє воювати»⁹³.

Таким чином російські підрозділи вочевидь намагалися ухилитися від відповідальності, зокрема, за випадки катувань, жорстокого поводження та смерті цивільних в місці незаконного тримання. Це також свідчить на користь

87 Свідчення Тараса Силютіна щодо іншого утримуваного, Олега Ковалика, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Любимівка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

88 Свідчення Дато Двалішвілі, задокументовані Центром прав людини ZMINA у селі Нововознесенське Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

89 Свідчення Андрія Кельо, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Нововоронцовка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

90 Свідчення анонімізовані.

91 Свідчення Юрія Пилипенка, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Шевченківка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року, та Юрія Сорочинського, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Нововоронцовка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

92 Свідчення анонімізовані.

93 Свідчення Тараса Силютіна, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Любимівка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

того, що військові РФ вчиняли ці злочини з усвідомленням власної відповідальності за них.

Фактичний процес звільнення відбувався без попередження, ймовірно, був спровокований іншими причинами.

6.

НАСЛІДКИ ДЛЯ ПСИХІЧНОГО ТА ФІЗИЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Незаконне утримання в Біляївці негативно вплинуло як на фізичне, так і на психічне здоров'я утримуваних. Передусім вони скаржаться на значну втрату ваги (від 14 до 36 кг). Про це повідомили четверо постраждалих. Крім того, залишаються і травми, отримані внаслідок катувань. Так, в одного з потерпілих досі ушкоджене коліно⁹⁴.

Двоє чоловіків скаржаться на проблеми серцево-судинної системи. Постраждалі зазначають, що у них погіршився зір внаслідок постійного перебування в темряві у незаконному місці тримання. Стан їх також ускладнюється тим, що доступ до медичного обслуговування на території, де проживають постраждалі, обмежений через близькість до зони ведення бойових дій, а також наслідками окупації, зокрема, відсутністю роботи та відповідно грошей.

■
Тарас Силютін,
незаконно
утримуваний
мешканець села
Любимівка / Фото:
Євген Васильєв,
ZMINA

Частина постраждалих також повідомила про психологічні наслідки, серед яких, зокрема, постійні кошмари уві сні: один з чоловіків прокидається від власного крику, інший боїться, коли до будинку під'їжджає машина.

94 Свідчення Юрія Пилипенка, задокументовані Центром прав людини ZMINA в селі Шевченківка Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

Лише один з потерпілих повідомив, що працював з психотерапевтом.

Крім того, двоє колишніх утримуваних померли після звільнення: один скоїв самогубство, інший – літній чоловік⁹⁵ – помер природною смертю, що в обох випадках могло стати наслідком перенесених катувань та жорстокого поводження.

95 Свідчення Дато Двалішвілі, задокументовані Центром прав людини ZMINA у селі Нововознесенське Бериславського району Херсонської області у червні 2023 року.

ВИСНОВКИ

1. Представники РФ за відсутності законної підстави та всупереч законній процедурі здійснювали щодо опитаних постраждалих незаконні затримання, які також супроводжувалися іншими порушеннями, зокрема погрозами та побиттям. Такі затримання є серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права⁹⁶ та можуть становити воєнні злочини⁹⁷. Вчинення цих порушень щодо постраждалих з різних населених пунктів і різними представниками РФ, зокрема з різних підрозділів, говорить про системність таких дій, тож вони можуть становити злочини проти людяності⁹⁸.
2. На користь системності практики незаконних, свавільних затримань і вчинення тортур також свідчать: цілеспрямованість і значна кількість затримань; повторюваність практик тортур; скоординованість «роботи» різних місць незаконного тримання (про це говорять, зокрема, погрози затриманим перемістити їх до інших катівень, де їхнє становище погіршиться; непрямо на координацію роботи місць тримання вказує збереження неформального «статусу» окремих затриманих (наприклад, затриманих для «з'ясування особи» цивільних не піддавали фізичним катуванням та допитам).
3. Умови в незаконному місці утримання в Біляївці можуть становити жорстоке поводження⁹⁹, оскільки людей утримували в приміщенні, не передбаченому для цього, їм не було забезпечено належне харчування та доступ до води, неналежними були також умови гігієни, які, зокрема, принижували людську гідність, та відсутнє медичне забезпечення. Крім того, поводження представників РФ з утримуваними може становити таке, що принижує гідність.
4. Обмеження можливостей доступу утриманих до їжі і питної води здійснювалось російськими військовими з усвідомленням заподіяних страждань, часто як безпосередній інструмент заподіяння таких страждань. Так, зі свідчень потерпілих відомо, що охоронці обговорювали можливість випорожнення в їжу, яку давали утримуваним. Загиблого Дмитра Журавльова в камері облили водою, не відреагувавши на про-

96 Стаття 147 Четвертої Женевської конвенції.

97 Римський статут стаття 8(2)(a)(vii), незаконне позбавлення волі.

98 Римський статут стаття 7(1)(e), ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права.

99 Серйозне порушення статті 147 Четвертої Женевської конвенції; може бути кваліфіковане як воєнний злочин посягання на людську гідність, зокрема, образливе і принизливе поводження згідно зі статтею 8(2)(b)(xxi).

хання інших цивільних передати цю воду для пиття. На момент інциденту стан Журавльова вже був критичним, він потребував термінової медичної допомоги. Окремі потерпілі характеризують штучно встановлені обмеження на доступ до питної води, як «катування водою» (що фактично вказує на це обмеження як джерело страждань).

5. Представники РФ також застосовували психологічне насильство та тиск, як от погрози нанесення сильних фізичних страждань; сексуалізоване насильство, зокрема погрози кастрацією; як елемент психологічних тортур використовувались хибні обіцянки звільнення, яке у вказану дату не відбувалося; як засіб тиску та шантажу використовували базові потреби у їжі та воді, що спричиняло сильні психологічні страждання утримуваних і може становити катування та жорстоке поводження.
6. Крім того, імітації страт і навмисне використання особистих зв'язків між утримуваними під час допитів, з урахуванням неналежних умов утримання, які самі по собі можуть становити жорстоке поводження, є серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права¹⁰⁰ та можуть становити воєнний злочин катування або нелюдського поводження¹⁰¹.
7. Представники РФ застосовували до постраждалих низку методів завдання фізичних страждань – різні види побиття з використанням рук та ніг, а також інших засобів, таких як «киянка» та приклади зброї, у найбільш вразливі місця з метою завдати сильних страждань, а також електричний струм. Зафіксоване також сексуалізоване насильство, зокрема, підведення струму до геніталій та стискання геніталій плоскими б'яками. Такі дії є серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права¹⁰² та можуть становити воєнний злочин катування або нелюдського поводження¹⁰³.
8. Представники РФ усвідомлено і цілеспрямовано поєднували фізичні і психологічні тортури в такий спосіб, щоб досягати синергетичного ефекту і посилювати страждання утримуваних. Один з опитаних буквально вказує на низку методів, які могли бути використані тільки за попереднього умислу і потребували часу для реалізації. Наприклад, використання тактики «доброго і злого поліціянта» під час допитів; чергування російських військових, які проводять допит, для того щоб дезорієнтувати потерпілого; використання методу «хибної надії на звільнення», залякування розстрілом; вчинення на потерпілих психологічного тиску через розміщення в місці тримання людини, з ймовірно, наявними психічними порушеннями через пережиті тортури.

100 Стаття 147 Четвертої Женевської конвенції.

101 Римський статут стаття 8(2)(a)(ii).

102 Стаття 147 Четвертої Женевської конвенції.

103 Римський статут стаття 8(2)(a)(ii).

9. Враховуючи, що представники РФ з розумних міркувань повинні були знати, що їхні дії щодо побиття, застосування струму, а також невідомих ін'єкцій, які спричиняли зміну свідомості та фізичні наслідки, в сукупності з умовами утримання, а також бездіяльність у вигляді свідомого ненадання медичної допомоги, могли призвести до смерті, два зафіксовані випадки смертей утримуваних можуть становити воєнний злочин умисне вбивство¹⁰⁴.
10. Внаслідок незаконного утримання в Біляївці в неналежних умовах постраждали зазначають серйозні наслідки для свого фізичного та психічного здоров'я, зокрема, суттєву втрату ваги (від 13 до 36 кг), погіршення зору та довготривалі наслідки після побиття, зокрема, загострення хронічних хвороб, кошмари та тривожність.
11. Враховуючи попередні дослідження ZMINA¹⁰⁵, в яких простежуються ті ж методи катування та нелюдського поводження, які застосовуються в різних незаконних місцях тримання в межах різних окупованих територій, а також висновки міжнародних моніторингових механізмів щодо «моделей серйозного жорстокого поводження з цивільним населенням окупованих територій»¹⁰⁶ та того, що застосування тортур російською владою можуть бути прирівняні до злочинів проти людяності¹⁰⁷, такі дії представників РФ можуть становити злочини проти людяності – катування¹⁰⁸.
12. За свідченнями, одному з утримуваних було складно вільно спілкуватися російською. Відповідно чоловік стикався з постійною агресією на свою адресу в ті моменти, коли намагався говорити з військовими РФ українською мовою або сумішшю української і російської (суржиком). Під час документування випадків тортур цивільного населення на раніше окупованій частині Харківської області ZMINA вже фіксувала випадки жорстокого поводження (удари електрошокером), мотивовані

104 Римський статут, стаття 8 (2) (a) (i).

105 Катування та жорстоке поводження з цивільним населенням на українських територіях, які перебували під російською окупацією (на прикладі Київської, Харківської та Херсонської областей): аналітичний звіт / Б. Петруньок, О. Гнатюк, Т. Печончик; Центр прав людини ZMINA. — Київ, 2023. — 64 с. <https://zmina.ua/publication/katuvannya-ta-zhorstoke-povodzhennya-zczyvilnym-naselennyam-na-ukrayinskyh-terytoriyah-yaki-perebuvaly-pid-rosijskoyu-okupacziyeyuna-pryklyadi-kyvivskoyi-harkivskoyi-ta-hersonskoyi-oblastej/>; «Жіночі камери» херсонської катівні: аналітичний звіт за свідченнями утримуваних / О. Синюк, Є. Сокуренько, Н. Охотнікова; Центр прав людини ZMINA. — Київ, 2023. — 36 с. <https://zmina.ua/publication/zhinochi-kamery-hersonskoyi-kativni-analitychnyj-zvit-za-svidchenniamy-utrymuvanyh/>

106 Звіт про порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, вчинені в Україні (1 квітня – 25 червня 2022 року), 4.08.2022 / ОБСЄ: <https://www.osce.org/uk/odihr/523811>

107 Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні, 15.03.2023 / Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_UA.pdf

108 Римський статут стаття 7(1)(f).

вживанням української мови під час допитів. Такі випадки є ознакою нетерпимості за національною ознакою, що також описують причини неналежного ставлення до затриманих цивільних.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Правоохоронним органам України

- 1.** Належним чином, ретельно, невідкладно та комплексно розслідувати факти незаконного затримання представниками Російської Федерації громадян України, а також їх незаконного утримання в приміщенні школи в селі Біляївка Херсонської області; факти катування і жорстокого та нелюдського поводження і двох смертей від перенесених катувань як згідно з національними стандартами розслідування, так і з дотриманням міжнародних стандартів щодо належного розслідування, зокрема, щодо вимог до ефективності, своєчасності та ретельності розслідування випадків катувань, зокрема таких, що спричинили смерті, та незаконного утримання цивільних осіб, виходячи з наявних засобів та можливостей.
- 2.** Належним чином інформувати потерпілих про відкриття та перебіг розслідування в рамках кримінального провадження у справах щодо їхнього незаконного утримання в Біляївці та інших порушень щодо них, зокрема, катувань, жорстокого та нелюдського поводження, а також забезпечити надання статусу потерпілих та у подальшому належним чином інформувати щодо перебігу провадження рідних двох загиблих від перенесених катувань та жорстокого поводження.
- 3.** Налагодити координацію з Уповноваженим з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, або органами, що виконують визначену функцію, для того, щоб вони, використовуючи налагоджені ним канали інформування, організували пошук тіл вивезених з Біляївки двох цивільних громадян для переправлення їх на територію, підконтрольну Україні, у випадку, якщо вони були вивезені, або для організації пошуку на підконтрольній Україні території, якщо буде отримано свідчення щодо можливого поховання чи переховування цих тіл на такій території.
- 4.** Налагодити періодичне публічне звітування щодо розслідування випадків викрадення, незаконного утримання, катування, жорстокого поводження стосовно цивільних, вчинених представниками РФ на тимчасово окупованих територіях, встановити нагляд за розслідуванням даних категорій справ.

Органам державної влади України

1. Забезпечити належне функціонування національної системи реабілітації людей, які постраждали внаслідок катувань, жорстокого поводження, насильницьких зникнень, яка включатиме медичну, психологічну реабілітацію, соціальну підтримку тощо.
2. Закликати Міжнародний комітет Червоного Хреста до виконання дій, передбачених мандатом організації, зокрема, щодо отримання інформації та доступу до місць можливого поховання або переховування тіл двох цивільних, про яких йдеться у звіті, та участі організації у поверненні тіл родинам для організації належного поховання.
3. Розглянути питання щодо інституційної співпраці з Міжнародною комісією з питань зниклих безвісти для можливості використовувати потужності та ресурси організації для пошуку тіл, відбору зразків ДНК, зокрема щодо людей, тіла яких вивезли з місць тримання і про долю яких нічого не відомо.

Міжнародним організаціям та партнерам

1. Засудити систематичну практику незаконних затримань, катувань, жорстокого поводження, утримання в умовах, що порушують людську гідність, вчинених представниками Російської Федерації проти цивільного населення на окупованих територіях України.
2. Активізувати зусилля задля безумовного та негайного звільнення Російською Федерацією усіх цивільних, яких досі утримують у будь-яких місцях несвободи.
3. Посилити санкційний та інституційний тиски на Російську Федерацію для припинення нею практики вчинення широкомасштабних та систематичних злочинів проти цивільного населення, зокрема описаних у цьому звіті.
4. Закликати Російську Федерацію забезпечити безперешкодний доступ Міжнародного комітету Червоного Хреста та інших міжнародних організацій до українських цивільних, утримуваних у місцях несвободи як на окупованій території, так і на території Російської Федерації.
5. Закликати Міжнародний комітет Червоного Хреста та представників інших міжнародних організацій брати активну участь у пошуку цивільних українців, яких утримують у місцях несвободи, зокрема, проводити регулярні візити до місць несвободи на окупованих територіях і в Росії, а також налагодити процес обміну листами, надання одягу, медикаментів тощо.

6. Сприяти поширенню інформації про злочини проти цивільного населення – як тих, що були описані у цьому звіті, – так і у інших звітах, скоєних представниками Російської Федерації на окупованих територіях України.

